

บทควมวิจัย

วันที่รับบทความ:

5 มิถุนายน 2564

วันแก้ไขบทความ:

21 กันยายน 2564

วันตอบรับบทความ:

22 กันยายน 2564

ธัญณภัทร เจริญพานิช^{1*} สุขสมาน สังโยคะ² และ อรชร ฉิมจารย²

¹คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิษณุโลก
จังหวัดพิษณุโลก 65000

²คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏพิษณุโลก
จังหวัดพิษณุโลก 65000

* ผู้เขียนหลัก อีเมล: thannapat.j@psru.ac.th

บทคัดย่อ

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ชุมชนนครชุม อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก ขาดความหลากหลายและไม่สามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยว งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนโดยกระบวนการ 1) การวางแผนและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับนักวิจัย 2) การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการพัฒนาศูนย์บริการต้อนรับนักท่องเที่ยว การยกระดับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวใหม่ รวมทั้งการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน และ 3) การพัฒนาช่องทางการตลาดออนไลน์ ผลที่เกิดขึ้นนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกคนรุ่นใหม่ของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุมให้เป็นนักสื่อความหมายชุมชน และชุมชนได้ออกแบบเส้นทางและโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จำนวน 3 โปรแกรมแต่ละโปรแกรมนำเสนอประมาณการค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวต่อคน จุดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งในด้านของข้อมูล แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว อีกทั้ง จำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น เครื่องจักสาน ลูกประคบสมุนไพร และเกลือสปา ร่วมกับการตลาดผ่านช่องทางออนไลน์ นำไปสู่การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนและรายได้ของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดการยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน และรองรับการฟื้นฟูการท่องเที่ยวภายในประเทศในอนาคต

คำสำคัญ:

จังหวัดพิษณุโลก

ตำบลนครชุม

ทุนชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชนแบบสร้างสรรค์

เส้นทางท่องเที่ยว

Research Article

Received:

5 June 2021

Received in revised form:

21 September 2021

Accepted:

22 September 2021

Thannapat Jarernpanit^{1,*}, Suksaman Sangyoka² and Orachorn Chimjan²

¹*Faculty of Social Science and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok Province, 65000 Thailand*

²*Faculty of Science and Technology, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok Province, 65000 Thailand*

* Corresponding author's E-mail: thannapat.j@psru.ac.th

Abstract

The challenges of Nakhon Chum community tourism in Nakhon Thai district of Phitsanulok province are the lack of a variety of activities and the inability to respond to the different tourist behaviors. This study therefore aims to enhance the potential of this community-based tourism. The process consists of 1) community participating in planning and development with researchers; 2) enhancing the creativity in community-based tourism through the development of the tourist information center, the creative tourism route, new tourism activities, as well as community products; and 3) creating online marketing. The result has enhanced the potential of the new generation members of the Nakhon Chum Promoting Community-Based Tourism Club. They become the community communicators in designing the community tourism route and three creative tourism programs with the average travel cost per person. The tourist service center provides information, tourism routes, and activities, including selling the community products such as basketwork, spa salt, and herbal compress ball. Online marketing leads to the value addition and income for the community products. These impacts on the community potential in creative tourism and a variety of tourism activities could match the different tourist behaviors and empower the domestic tourism for the future recovery.

Keywords:

Phitsanulok province
Nakhon Chum subdistrict
Community capital
Creative community-based tourism
Tourism route

สถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม

ชุมชนนครชุม อำเภอหนองไทย จังหวัดพิษณุโลก มีต้นทุนที่สำคัญ คือ 1) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ เขาโป่งโกล้น ร่องเขานครชุม นาข้าวธรรมชาติ ป่าชุมชน บ่อเกลือโบราณ สมุนไพรพื้นถิ่น เช่น ตะไคร้ มะขาม สมอ และน้ำตกทางธรรมชาติ (จากการสำรวจเพิ่มเติม) 2) ทุนทางประวัติศาสตร์ คือ ชุมชนโบราณของนครชุม และ 3) ทุนทางวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ พิธีปักธงชัย ซึ่งจะจัดในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี เป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน จนเป็นประเพณีปฏิบัติสืบเนื่องกันมา นอกจากนี้ ชุมชนยังมีภาษาท้องถิ่นที่มีสำเนียงภาษาถิ่นแบบนครชุมที่ผสมผสานระหว่างสำเนียงภาคเหนือกับภาคอีสาน (Somchai et al., 2019) และชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญและโดดเด่นด้านอาหารพื้นถิ่นจากวัตถุดิบในธรรมชาติ เช่น ใบเตยนาหว หน่อไม้ ผักกูด ปูนาและปูหิน การทำหลาม และการต้มเกลือที่บ่อเกลือโบราณพันปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนของทุกปี การหมักเหล้าจากข้าวเหนียว การทำข้าวโกบ (ข้าวเกรียบว่าว) การดองยาจากสมุนไพร และการทำผ้าขึ้นตีนจก เป็นต้น

ชุมชนนครชุม มีการพัฒนาการท่องเที่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 และนำไปสู่การกำหนดแผนการท่องเที่ยวที่ระบุแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของชุมชน คือ เขาโป่งโกล้น ซึ่งเป็นจุดชมวิวที่มีชื่อเสียงที่สุดของตำบลนครชุม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชน

เขาโป่งโกล้น น้ำบ่อทองศักดิ์สิทธิ์ ต้นตะเคียนยักษ์ บ่อเกลือสองสาว ฟันธงหรือบ่อเกลือโบราณพันปี ศาลปู่หลวงกายสิทธิ์ วัดนาเมือง วัดนาลานข้าว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และจุดชมวิวร่องเขานครชุม เป็นต้น (ภาพที่ 1) และการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมที่คงอัตลักษณ์วิถีถิ่นดั้งเดิม โดยให้ “เขาโป่งโกล้น” (ภาพที่ 2) เป็นจุดชมวิวยุคใหม่ที่มีความสวยงามและเป็นสถานที่พักผ่อนในช่วงประเพณีปักธงชัยซึ่งเป็นอัตลักษณ์การท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม นอกจากนี้ยังออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว 3 รูปแบบ ได้แก่ โปรแกรมที่ 1: ชมพระอาทิตย์ตกดินตะลุมถื่นเขาโป่งโกล้น โปรแกรมที่ 2: สัมผัสหมอกเช้าชมวิวยุคใหม่แห่งนครชุม และโปรแกรมที่ 3: อิ่มกาย อุ่นใจ เทียวสุขใจ นครชุม นครสุข โดยเน้นกิจกรรมตามวิถีชุมชน ได้แก่ ตักบาตรข้าวเหนียว การปั่นจักรยานชมพระอาทิตย์ตกดิน ชมวิวยุคใหม่แห่งนครชุม กราบไหว้ขอพรปู่หลวงนครชุมรูปงาม ชมต้นตะเคียนยักษ์คู่บ้าน เรียนรู้การทอผ้า และการทำไม้กวาดดอกหญ้า หมู่ที่ 1 บ้านนาทุ่งใหญ่ ชมพิพิธภัณฑสถานบ้านคุณตาช่วง ชมบ่อเกลือสินเธาว์พันปีสองศรีพี่น้อง เยี่ยมชมการจักสานหมวกไม้ไผ่ เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโรงกลั่นสุราชุมชน ณ วิสาหกิจชุมชนพรพัฒนาสุรากลั่น หมู่ที่ 2 บ้านนาลานข้าว กราบนมัสการหลวงพ่อดิน ชมบ่อเกลือตก ศาลาลม น้ำบ่อทอง พระอาทิตย์ขึ้นและทะเลหมอกบนเขาโป่งโกล้น และการเรียนรู้วิถีชุมชน เช่น เก็บเห็ด หาปู หาปลา เก็บผักพื้นบ้าน และร่วมประกอบอาหารพื้นถิ่นตามฤดูกาล โดยการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จักผ่านการประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวตามสื่อหลากหลายช่องทาง เช่น รายการโทรทัศน์ รวมทั้งการรีวิวจากบล็อกเกอร์ที่มีชื่อเสียง (Somchai et al., 2019)

ภาพที่ 1 แผนที่ท่องเที่ยวตำบลนครชุมและตำแหน่งบ้านพักโฮมสเตย์ (เดิมมีจำนวน 11 หลัง)
ที่มา: Nakhon Chum Homestay Community Homestay (2018)

ภาพที่ 2 เขาโปกโล้น สถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของตำบลนครชุม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ทำเพจเฟซบุ๊ก (Facebook page) นครชุมโฮมสเตย์ โฮมสเตย์วิถีชนบท (ปัจจุบันมียอดผู้ติดตามจำนวน 2,741 คน และ 3,755 คน กด Check in) เพื่อรองรับการบริการที่พักโฮมสเตย์ของชุมชน และการพัฒนาทักษะของผู้สนใจทำโฮมสเตย์ผ่านการศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จ เช่น โฮมสเตย์แม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ การพัฒนาจุดชมวิวยะเลหมอก ร่องเขานครชุม รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน งานปั่นจักรยานพิชิต ร่องเขานครชุม งานวิ่งทะลุหมอก งานแข่งแรลลี่ และการจัดตลาดนัดชุมชน เป็นต้น โดยการพัฒนาการท่องเที่ยวของตำบลนครชุมได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ทั้งจากผู้นำท้องถิ่นและองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุมที่ได้ติดต่อประสานงานให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มหาวิทยาลัยนเรศวร สภาองค์กรชุมชนตำบลนครชุม ชมรมจักรยานอำเภอเมืองนครไทย และสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น โดยองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ได้เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน รวมทั้งการจัดทำสื่อและกิจกรรมการท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น รายการใจจะเด็น การศึกษาดูงาน และการฝึกทำของที่ระลึกสำหรับการท่องเที่ยว และการจัดตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม ในช่วงปี พ.ศ. 2561 จนถึงปัจจุบัน

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของตำบลนครชุม อำเภอเมืองนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด ที่มีจุดเด่นหลักทางกายภาพ คือ เป็นพื้นที่ที่อยู่ในร่อง

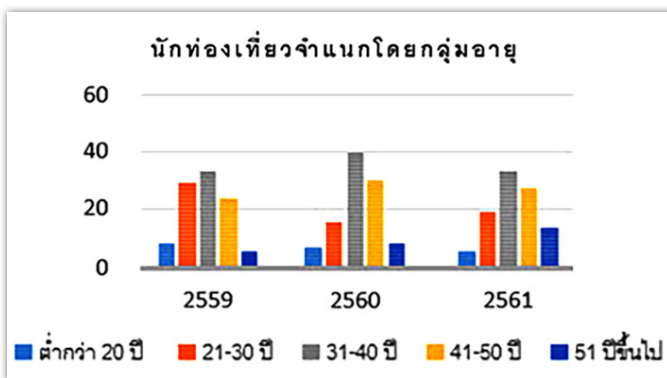
เขาสูงทำให้ชุมชนนครชุมมีชื่อเสียงในนามของ “ร่องเขานครชุม” ที่มีทัศนียภาพสวยงาม เห็นหมอกและภูเขาในวิวแบบ 180 องศา (Nakhon Chum Sub-District Administrative Organization, 2020) โดยจากสถานการณ์ดังกล่าว ชุมชนได้มีมาตรการป้องกันโรคโดยปิดการให้บริการโฮมสเตย์และการท่องเที่ยวของชุมชน และกลับมาเปิดพื้นที่ชุมชนและให้บริการการท่องเที่ยวในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2563 ก่อนกลับมาเปิดการบริการท่องเที่ยวอีกครั้งในช่วงการระบาดระลอก 3 ของไวรัสโควิด-19 ในช่วงเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2563 ที่ผ่านมา จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนมีการทบทวนแนวทางการจัดการท่องเที่ยวและการยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อส่งเสริมการฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนจากผลกระทบของการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ทั้งการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงกายภาพ เช่น การสร้างสกายวอล์ค ณ บริเวณจุดชมวิวยะเลหมอก ร่องเขานครชุม โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุมได้ดำเนินการขอใช้พื้นที่จากหน่วยป้องกันและรักษาป่าไม้ อำเภอเมืองนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และเสนอของบประมาณสนับสนุนจากจังหวัดพิษณุโลก (Phitsanulok Hotnews, 2018)

การยกระดับกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวโดยสร้างสรรค์ของชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นไปเพื่อส่งเสริมการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายต่อกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมการท่องเที่ยวแตกต่างกัน รวมทั้งยังเป็นการเสริมศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมอย่างยั่งยืน และรองรับแนวโน้มการเติบโตของตลาดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่คาดการณ์ว่าจะสามารถขยายตัวเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2564 – 2565 จากมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศไทย และแนวโน้มของพฤติกรรมนักท่องเที่ยวแบบวิถีใหม่ (New normal) ซึ่งการท่องเที่ยวภายในประเทศจะกลายเป็นตัวเลือกแรกของนักท่องเที่ยวจากปัจจัยเรื่องเศรษฐกิจและความเสี่ยงจากการติดเชื้อโควิด-19 จากการท่องเที่ยวในต่างประเทศ และมีแนวโน้มที่จะเลือกท่องเที่ยวในสถานที่แบบต้นตาดต้นใจ เช่น แหล่งท่องเที่ยวมหัศจรรย์และธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวผจญภัย แหล่งท่องเที่ยวลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ แหล่งท่องเที่ยวประเพณีวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิต รวมทั้งให้ความสำคัญกับการเลือกใช้บริการธุรกิจท่องเที่ยวที่ได้รับมาตรฐานด้านความปลอดภัย สุขอนามัยเพื่อนักท่องเที่ยว (TAT Intelligence Center, Tourism Authority of Thailand, 2020)

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในปี พ.ศ. 2563 พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาท่องเที่ยวชุมชนนครชุมจะเน้นการมาพักผ่อนโฮมสเตย์และเดินทางขึ้นเขาโปกโล้นในรุ่งเช้าของวันถัดไป และมักจะมาเที่ยวชมชุมชนเฉพาะในช่วงปลายฤดูฝนถึงฤดูหนาวเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวตำบลนครชุมส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาจากกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 70 และจังหวัดอื่น ๆ ร้อยละ 28 และนักท่องเที่ยวต่างชาติเพียงร้อยละ 2 การเดินทางมาท่องเที่ยวเกิดจากการติดต่อผ่านเพจเฟซบุ๊ก นครชุมโฮมสเตย์ โฮมสเตย์วิถีชนบท และ

เพจเฟซบุ๊กของโฮมสเตย์แต่ละแห่งในชุมชน การบอกเล่ากันปากต่อปากของนักท่องเที่ยวที่มาเยือน การติดตามดูวีวีจากบล็อกเกอร์ที่มีชื่อเสียง และรายการสื่อโทรทัศน์ที่มาถ่ายทำรายการที่ชุมชนนครชุม จากประสบการณ์การรับนักท่องเที่ยวของคนในชุมชนพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาเที่ยวชุมชนนครชุมจะชื่นชอบบรรยากาศแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนที่มีความเป็นธรรมชาติและเรียบง่าย ผู้คนมีอัธยาศัยดีและเป็นมิตร อาหารพื้นถิ่นมีเอกลักษณ์โดดเด่นและรสชาติดี เช่น เมนูยำผักกูด อ่องปูนา ไข่ปาม หลามไก่ และไก่เขี่ย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวยังไม่หลากหลาย ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2559–2561 พบว่า นักท่องเที่ยวในกลุ่มอายุ 21–30 ปี และ 31–40 ปี มีแนวโน้มลดลง (ภาพที่ 3) เนื่องจากไม่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและขาดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์แบบต้นตาดั้งเดิม ส่งผลให้การท่องเที่ยวของชุมชนอยู่ในระยะชะลอตัว โดยแหล่งท่องเที่ยว “เขาโปกโล้น” ซึ่งเป็นที่นิยมจนคั่นหน้านักท่องเที่ยวทั่วไป มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาชมในลักษณะที่คงที่และไม่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าตื่นตาตื่นใจของนักท่องเที่ยวอีกต่อไป ส่งผลต่อการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลง ประกอบกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ที่ส่งผลกระทบต่

ภาพที่ 3 กราฟแสดงกลุ่มอายุนักท่องเที่ยว ในช่วงปี พ.ศ. 2559–2561

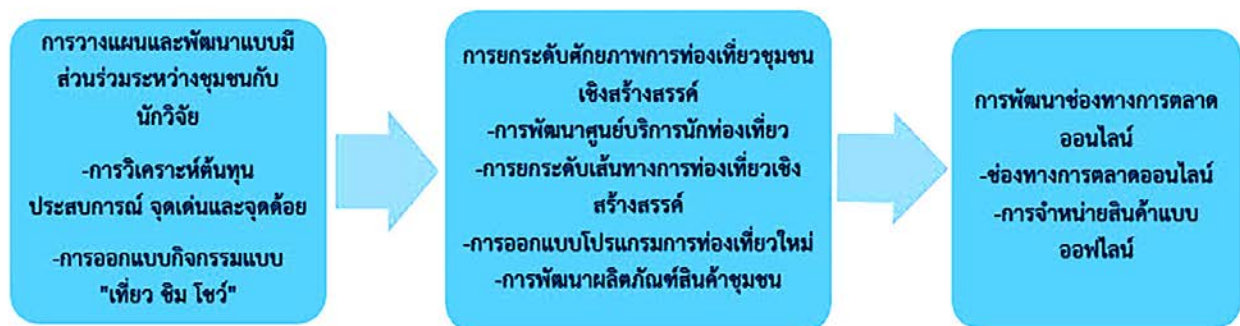
การท่องเที่ยวทั้งระดับประเทศและจังหวัดพิษณุโลก ดังนั้น การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวโดยการออกแบบกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและสามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่แตกต่างของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สามารถรองรับแนวโน้มของการฟื้นตัวของการท่องเที่ยวภายในประเทศในอนาคต จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการฟื้นฟูการท่องเที่ยวชุมชนในยุควิถีชีวิตใหม่ และเศรษฐกิจชุมชนจากผลกระทบของการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19

กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย

การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ของตำบลนครชุม อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีการดำเนินการ (ภาพที่ 4) ดังนี้

1. การวางแผนและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับนักวิจัย

การวิเคราะห์และทบทวนศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมโดยวิเคราะห์ต้นทุนเดิม ประสบการณ์การรับนักท่องเที่ยว จุดเด่นและจุดด้อยที่ต้องการพัฒนาหรือปรับปรุงการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มชมรมท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม ชมรมโฮมสเตย์นครชุม และองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม และนำไปสู่การออกแบบแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบ “ชิม เที่ยว ชิม” โดยเป็นการชิมอาหารพื้นถิ่น เน้นการเที่ยวสำรวจแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทุนทางกายภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ใหม่ เช่น เส้นทางศึกษาธรรมชาติ และน้ำตกตาดใหญ่ เป็นต้น และการปรับปรุงภูมิทัศน์จุดชมวิวลำคัญที่เป็นทุนชุมชนเดิม เช่น สะพานไม้ไผ่ เขาโปกโล้น และต้นตะเคียนยักษ์ และการใช้ประโยชน์จากการผลิตภัณท์สินค้าแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ การจักสาน การทำเกลือสปา ผ้ามัดย้อม ลูกประคบสปา สมุนไพรโบราณที่ขุดพบในชุมชน และการทำอาหารพื้นถิ่น

ภาพที่ 4 กระบวนการยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของชุมชนนครชุม

2. การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์

จากการสำรวจข้อมูล ลงพื้นที่ วิเคราะห์ศักยภาพทุนชุมชน และสอบถามความคาดหวังและความต้องการในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมจากชมรมท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม ชมรมโฮมสเตย์นครชุมและองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม พบว่า ชุมชนต้องการยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนในด้าน ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ สามารถดึงดูดและตอบสนองต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่หลากหลายกลุ่ม และผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น เครื่องจักสาน เกลือสปลา และลูกประคบสมุนไพร

2.1) การพัฒนาศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุมได้ประสานความร่วมมือและขออนุญาตใช้โรงพักเก่าของสถานีตำรวจนครชุมซึ่งเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวมาพัฒนาปรับปรุงเป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (ภาพที่ 5ก) เพื่ออำนวยความสะดวกและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องของข้อมูล ที่พักโฮมสเตย์ การแนะนำแผนที่และเส้นทางท่องเที่ยว เป็นจุดแสดงโชว์และจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชน รวมทั้งการนำอัตลักษณ์ชุมชนที่มีทั้งทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมประเพณีมาออกแบบตราสัญลักษณ์ของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม คือ เขาโป่งโกลนและประเพณีปักธงชัย (ภาพที่ 5ข)

(ก)

(ข)

ภาพที่ 5 (ก) ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และ (ข) สัญลักษณ์ของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม

2.2) การยกระดับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ประกอบด้วยเส้นทางกิจกรรม 2 แบบ คือ

- **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นทางศึกษาธรรมชาติในโปรแกรมการท่องเที่ยวแบบสายลุย** ใช้เวลาในการท่องเที่ยวตั้งแต่ 6-8 ชั่วโมง และมีระยะทางประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งเป็นทางเดินขึ้นลงเขา เช่น การเดินทางไปที่เขื่อนน้ำตกตาดใหญ่ และจำเป็นต้องมีไกด์ท้องถิ่นนำทางเพื่อความปลอดภัย เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เริ่มต้นจาก

จุดที่ 1 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวชุมชนนครชุม โดยจุดนี้จะเป็นการแนะนำเส้นทางและให้ข้อมูลการเตรียมตัวก่อนออกเดินทาง โดยเฉพาะสำหรับเส้นทางธรรมชาติจำเป็นต้องมีการแต่งกายและรองเท้าที่เหมาะสมต่อการเดินป่าและปีนขึ้นเขา การสอบถามเรื่องสุขภาพก่อนออกเดินทางเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

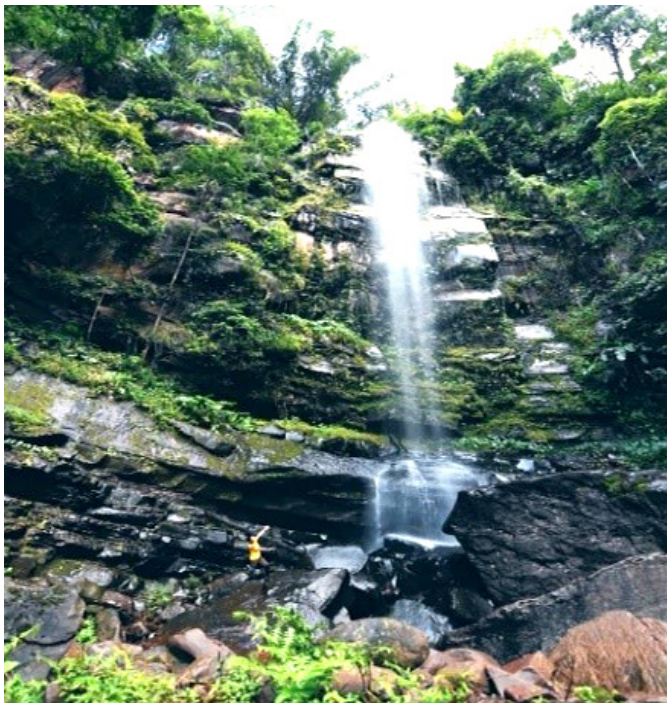
จุดที่ 2 เขื่อนตูป โฮมสเตย์ (พิพิธภัณฑสถานเขื่อนตูป) ของเฮียฮ้อ (นายภานุทัศน์ ทนก้อนดี) นักสื่อความหมายชุมชนและไกด์ท้องถิ่นที่มีประสบการณ์ในการเดินสำรวจป่าในเขตพื้นที่ชุมชนนครชุมและสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นอย่างดี ในจุดนี้นักท่องเที่ยวสามารถชมเครื่องปั้นและเครื่องสำริดโบราณที่ถูกขุดพบเพิ่มเติม และเก็บรวบรวมสะสมเป็นพิพิธภัณฑสถานที่บ้านโดยเฮียฮ้อ เช่น ไห กระดุก เครื่องปั้น เครื่องมือสำริดและเครื่องสังคโลกโบราณสมัยสุโขทัย อันนำไปสู่การเกิดเรื่องเล่าเกี่ยวกับชุมชนนครชุมในเรื่องเส้นทางการค้าโบราณ (ภาพที่ 6) ซึ่งยังต้องรอการศึกษาพิสูจน์ทางโบราณคดีเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างเครื่องปั้นดินเผาที่ถูกค้นพบกับความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณเมืองศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 6 เขื่อนตูป โฮมสเตย์ (พิพิธภัณฑสถานเขื่อนตูป)

จุดที่ 3 ป่าชุมชน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 8 บ้านนาทุ่งใหญ่และบ้านนาตาด เป็นการศึกษาทรัพยากรพืชถิ่นสมุนไพรมหาชนในป่าชุมชน โดยนักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรในป่า เช่น สมอป่า มะเดื่อป่า เป็นต้น และนักท่องเที่ยวสามารถร่วมกิจกรรมประกอบอาหารและรับประทานอาหารกลางวันในป่า คือ หลามไก่ที่ทำจากกระบอกไม้ไผ่ในพื้นที่

จุดที่ 4 น้ำตกตาดใหญ่ เป็นน้ำตกที่อยู่ในเขตพื้นที่ดูแลของกรมป่าไม้ เป็นน้ำตกสูงขนาดประมาณตึก 6-7 ชั้น สภาพทางธรรมชาติมีความสวยงามและอุดมสมบูรณ์ ในจุดนี้ยังสามารถพบผักกูดพืชพื้นถิ่นและเห็ดแชมเปญในบริเวณแถวน้ำตก น้ำตกจะมีน้ำมากในช่วงฤดูฝนและปลายฤดูฝน จุดนี้เป็นจุดที่นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายภาพได้อย่างตื่นตาตื่นใจกับน้ำตกตาดใหญ่ที่มีความสวยงามเป็นที่ระลึกความทรงจำและความประทับใจ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 น้ำตกตาดใหญ่ ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

- เส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในโปรแกรมการท่องเที่ยวแบบสายชีวะ ใช้เวลาในการท่องเที่ยว ตั้งแต่ 6-8 ชั่วโมง และมีระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถจ้างไกด์ท้องถิ่น หรือปั่นจักรยานไปตามเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละจุดได้ โดยทั้งสองเส้นทางนักท่องเที่ยวสามารถใช้เวลาพักโฮมสเตย์ในพื้นที่ได้ 1-3 คืนขึ้นไป ซึ่งเส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเส้นทางที่มีการปรับปรุงยกระดับเพิ่มเติมจากเส้นทางท่องเที่ยวเดิม โดยจุดเส้นทางและกิจกรรมที่เพิ่มเติมใหม่จากเส้นทางในกิจกรรมท่องเที่ยวเดิม ได้แก่

จุดที่ 1 ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวและศาลาพ่อบุหลวงนครชุม โดยจุดนี้เป็นการแนะนำเส้นทางแก่นักท่องเที่ยว สาธิตการ

ทำเครื่องจักสานผลิตภัณฑ์ชุมชน และให้ข้อพร่ำพูลวงนครชุมก่อนเข้าที่พักและรับฟังประวัติความเป็นมาของบุหลวง นักท่องเที่ยวสามารถเข้าจักรยานจากศูนย์บริการนักท่องเที่ยวหรือโฮมสเตย์ที่พัก เพื่อปั่นชมวิถีชุมชนและสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง หรือมีไกด์ชุมชนนำทาง

จุดที่ 2 กิจกรรมชิมกาแฟสดด้วยชุดครีปจากกระบอกไม้ไผ่หรือเรียนรู้การทำผ้ามัดย้อมและกระเป๋ามัดย้อม หรือเรียนรู้การทำเกลือสปาและลูกประคบสมุนไพรจากพืชสมุนไพรในท้องถิ่น เสิ่นตูป โฮมสเตย์ (พิพิธภัณฑ์เสิ่นตูป) พร้อมชมเครื่องปั้นและเครื่องสำริดโบราณสมัยสุโขทัย

จุดที่ 3 ปั่นจักรยานและเดินชมพระอาทิตย์ตกที่สะพานไม้ไผ่/จุดแลนด์มาร์คของนครชุมแห่งใหม่ที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวสามารถเดินชมและถ่ายรูปบนสะพานไม้ไผ่ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 สะพานไม้ไผ่ ในเส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชน

2.3) การออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวใหม่ การยกระดับโปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางที่เพิ่มเติม เพื่อดึงดูดและตอบสนองกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย และส่งเสริมการให้บริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชนที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เช่น ราคาค่าใช้จ่ายต่อคนของนักท่องเที่ยว โดยโปรแกรมการท่องเที่ยวมี 3 รูปแบบ ได้แก่ โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 1 วัน: สุขใจที่ได้มาเยือนนครชุม โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 2 วัน 1 คืน: ชมทะเลหมอกเขาโป่งโล้นยลพระอาทิตย์ตกที่นครชุม (ภาพที่ 9) และโปรแกรมการท่องเที่ยว นครชุม 3 วัน 2 คืน: วิถีชุมชน วิถีสุขใจ ณ นครชุม (ภาพที่ 10)

2.4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน การจัดอบรมพัฒนาทักษะการทำผลิตภัณฑ์ชุมชน ทำให้ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยว

โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 1 วัน: สุขใจที่ได้มาเยือนนครชุม

ค่าใช้จ่าย: 700 บาทต่อคน (รวมค่าขึ้นเขาโปงลั่น โด่งขบวนและกิจกรรมการท่องเที่ยว 1 วัน)

ขึ้นเขาโปงลั่น ชมวิวทะเลหมอก ชมวิวช่องเขานครชุม เรียนรู้การทำหลาไม้กับแบบบ้าน/อาหารพื้นถิ่นตามฤดูกาล

ไหว้สักการะพ่อปู่หลวงกายสิทธิ์ปู่จวน ชมและสักการะต้นตะเคียนยักษ์

ชมการจักสานหมวกไม้ไผ่ เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโรงกลั่นสุราชุมชน/ชมสาธิตการต้มเกลือที่บ่อเกลือโบราณพันปี

ปั่นจักรยาน ชมพระอาทิตย์ตกที่สะพานไม้ไผ่

(ก)

โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 2 วัน 1 คืน: ชมทะเลหมอกเขาโปงลั่น ยลพระอาทิตย์ตกที่นครชุม

ค่าใช้จ่าย: 1,450 บาทต่อคน (รวมค่าที่พักโฮมสเตย์ 1 คืน ค่าขึ้นเขาโปงลั่น โด่งขบวนและกิจกรรมการท่องเที่ยว)

กิจกรรมเด่น

ขึ้นเขาโปงลั่นด้วยรถจี๊ปชมพระอาทิตย์ขึ้นและทะเลหมอก และจุดชมวิวย่านนครชุม

โปรแกรมสายลุย: กิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชน/ชมน้ำตกศาลาใหญ่/น้ำตกศาลาผกหนาม (เฉพาะฤดูกลาง มี.ย.-ม.ย. ใช้เวลาเดิน 5-6 ชั่วโมงต่อเนื่อง) และรับประทานอาหารที่ทำจากไม้ไผ่ในป่า

โปรแกรมสายชิว: กิจกรรมชมกาแฟสด ทำหมักดองและกระป๋องหมัก/ทำเกลือสปาและลูกประคบสมุนไพรจากวัสดุในท้องถิ่น ชมพิพิธภัณฑ์เขื่อนตุนและบ้านคุณตาช่วง และชมสาธิตการทำสุราชุมชนและการต้มเกลือจากบ่อเกลือพันปี/ปั่นจักรยานชมพระอาทิตย์ตกที่สะพานไม้ไผ่

เที่ยวน้ำตกศาลาใหญ่ เล่นเล่นชิวชมพระอาทิตย์ตกสะพานไม้ไผ่ กับข้าวแกงแบบบ้านกับอาหารพื้นถิ่นนครชุม

(ข)

ภาพที่ 9 (ก) โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 1 วัน สุขใจที่ได้มาเยือนนครชุม และ (ข) โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 2 วัน 1 คืน: ชมทะเลหมอกเขาโปงลั่น ยลพระอาทิตย์ตกที่นครชุม

โดยชุมชนนครชุมพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น ผลิตภัณฑ์เกลือสปาขัดผิวจากบ่อเกลือโบราณพันปีของชุมชน และเครื่องจักสานต่าง ๆ จากไม้ไผ่ เช่น ชุดดริปปากแฟจากไม้ไผ่ รวงใส่อาหารและถาดรองแก้ว เป็นต้น และถ่ายภาพสินค้าเพื่อประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางออนไลน์ (ภาพที่ 11)

โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 3 วัน 2 คืน: วิถีชุมชน วิถีสุขใจ ณ นครชุม

ค่าใช้จ่าย: 2,100 บาทต่อคน (รวมค่าที่พักโฮมสเตย์ 2 คืน ค่าขึ้นเขาโปงลั่น โด่งขบวนและกิจกรรมการท่องเที่ยว 3 วัน ไม่รวมค่าตั๋วเครื่องบินเหิน)

กิจกรรมเด่น

ชมจุดชมวิวย่านนครชุม ขึ้นเขาโปงลั่นชมทะเลหมอก

สักการะบูชา เจ้าจันทราแม่ศรีโพธิ์ ถิ่นข้าวแกงบ้านเย็น เรียนทำหลาไม้กับ ชุมชนเรียนรู้จักสานไม้ไผ่ ทอผ้า และจักสาน

โปรแกรมสายลุย: กิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชน/ชมน้ำตกศาลาใหญ่/น้ำตกศาลาผกหนาม (เฉพาะฤดูกลาง มี.ย.-ม.ย. ใช้เวลาเดิน 5-6 ชั่วโมงต่อเนื่อง) รับประทานอาหารที่ทำจากไม้ไผ่ในป่า

โปรแกรมสายชิว: กิจกรรมชมกาแฟสด ทำหมักดองและกระป๋องหมัก/ทำเกลือสปาและลูกประคบสมุนไพรจากวัสดุในท้องถิ่น ชมพิพิธภัณฑ์เขื่อนตุนและบ้านคุณตาช่วง และชมสาธิตการทำสุราชุมชนและการต้มเกลือจากบ่อเกลือพันปี/สักการะหลวงปู่หิน/ปั่นจักรยานชมพระอาทิตย์ตกที่สะพานไม้ไผ่

*หมายเหตุ ทะเลหมอกจะเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - เดือนมกราคมของทุกปี

ภาพที่ 10 โปรแกรมการท่องเที่ยวนครชุม 3 วัน 2 คืน: วิถีชุมชน วิถีสุขใจ ณ นครชุม

ภาพที่ 11 ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาโดยชุมชนนครชุม (ก) ผลิตภัณฑ์เกลือสปาขัดผิว (ข) ชุดดริปปากแฟจากไม้ไผ่ และ (ค) รวงใส่อาหาร

3. การพัฒนาช่องทางการตลาดออนไลน์

การประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชนผ่านเพจเฟซบุ๊ก นครชุมโฮมสเตย์ โฮมสเตย์วิถีชนบท วางแสดงและจัดจำหน่ายที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม โดยผลิตภัณฑ์เกลือสปาขัดผิว จำหน่ายกระปุกละ 59 บาท ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ถาดรองแก้วและวางใส่อาหาร ราคาชิ้นละ 25 บาท รวมทั้งชุดทริปจากแม่ไม้ ราคาชุดละ 199 บาท เป็นต้น

ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้

ทุนชุมชน (Community capital)

ทุนชุมชน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่เกิดขึ้นจากฝีมือของมนุษย์ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งประดิษฐ์และสินค้าต่าง ๆ รวมถึงเงินตราที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่าต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน (Community Organizations Development Institute, 2015) โดยหลักแล้วทุนชุมชนมีอยู่ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ทุนทางสังคม (Social capital) ที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเครือข่ายทางสังคม และการนำไปใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหรือมีความเชื่อมโยงในวัตถุประสงค์เดียวกันของปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคม ได้แก่ เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ เป็นต้น (Ek-Iem, 2019) 2) ทุนด้านกายภาพ คือ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ 3) ทุนมนุษย์ ในด้านทักษะฝีมือ สุขภาวะ แรงบันดาลใจ และความมุ่งมั่น และ 4) ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคิดในบริบททางสังคมนั้น ๆ และยักรวมถึงสิ่งที่จับต้องได้อย่างสินค้าทางวัฒนธรรม เช่น สิ่งประดิษฐ์สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง ภาพวาด เป็นต้น และความเป็นสถาบัน ที่หมายถึง กติกาความเชื่อ การยอมรับที่หลายคนเห็นร่วมกัน อาทิ สถาบัน ศาสนา สถาบันการศึกษา โดยทุนวัฒนธรรมในรูปแบบที่ฝังในตัวคนหรือจิตใจเป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุด (Bourdieu, 1986)

งานวิจัยนี้นำองค์ความรู้เรื่องทุนชุมชนมาปรับใช้ร่วมกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมายผ่านการสำรวจและค้นพบทุนชุมชนเก่าและใหม่ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน โดยเฉพาะทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อันเป็นทุนที่สำคัญและโดดเด่นและสามารถนำมายกระดับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนได้ เช่น เส้นทางแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งแนวคิดการใช้ทุนชุมชนในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน เช่น Treeaekanukul (2018) ศึกษาศักยภาพทุนชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่พิเศษด้านการท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผ่านการศึกษาและรวบรวมทุนชุมชนด้านประวัติศาสตร์

ตำนานเรื่องเล่าและโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนโดยปราศจากชุมชนและสรุปทุนชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านอาหาร ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ด้านหัตถกรรม และด้านดนตรีและนาฏศิลป์ ที่สามารถส่งเสริมให้เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนเป็นพื้นที่ด้านการท่องเที่ยวจากการวิเคราะห์ทุนชุมชนร่วมกัน

การมีส่วนร่วม (Participation)

การมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนในกระบวนการทุกขั้นตอนของการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ความสนใจของกลุ่มบุคคลในชุมชนและการปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนต่อการจัดการการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมนี้จะมีทั้งระดับผลประโยชน์ทางตรง ระดับชุมชนหรือกลุ่ม และระดับร่วมทุนกับองค์กรอื่น (Tiapaiboon, 2013) ทั้งนี้ กระบวนการมีส่วนร่วมในการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนของตำบลนครชุมเป็นสิ่งที่สำคัญที่นำมาสู่การยกระดับเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน โดยใช้แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของ Chinnaphong (2008) มาเป็นแนวคิดพื้นฐานของการดำเนินงาน โดยมองว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ความเห็นพ้องต้องกันนั้นต้องมีมากพอจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการดังกล่าว หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบหรือรับรู้ ร่วมคิดและร่วมตัดสินใจในการดำเนินงานของโครงการมาตั้งแต่เริ่มต้นหรือการร่วมงานกันตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดการตัดสินใจในโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ

การมีส่วนร่วมถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญต่อการพัฒนาทุนชุมชน เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มเป้าหมายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจในการปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบหรือร่วมรับผลประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ อันอาจมีผลกระทบมาถึงตัวของบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายเอง เพื่อการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาและสร้างการยอมรับในชุมชน (Euachongprasit, 2008) รวมทั้งการสร้างความเป็นเจ้าของงานหรือชุมชนร่วมกัน ลักษณะของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจึงเริ่มตั้งแต่การร่วมคิด คือ การมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม การร่วมตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุดและการร่วมปฏิบัติตามแนวทางหรือกิจกรรมที่วางไว้ และสุดท้ายคือ การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลการท่องเที่ยวชุมชนและติดตามประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น (Metaneesadudee, 1999) ซึ่งในกรณีของการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม ชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการติดตามและประเมิน

ผลโครงการซึ่งนำไปสู่การคิดและปรับปรุงกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีความสร้างสรรค์มากขึ้น

Tonglad et al. (2020) ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนต้นแบบด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าชนเผ่าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่จังหวัดลำปาง จนเกิดนวัตกรรมการพัฒนาครุภัณฑ์แบบการออกแบบตัดเย็บผลิตภัณฑ์ชนเผ่าและการสร้างอัตลักษณ์ให้กับผลิตภัณฑ์ผ้าชุมชนที่อาศัยวัฒนธรรมชุมชนหรือทุนทางวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งของการพัฒนา ฉะนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่เชื่อมโยงทุนชุมชนเข้ากับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนและนวัตกรรมชุมชนใหม่ เช่น ผลิตภัณฑ์ที่มีอัตลักษณ์ของชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนจึงให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานโครงการ เพื่อสร้างการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนและสามารถส่งเสริมความมีคุณค่าความเป็นประชาธิปไตย ชุมชนที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ และร่วมรับผลประโยชน์ในกระบวนการที่เกิดขึ้นอันสามารถนำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมกันของประชาชนในการตัดสินใจปัญหาและแก้ไขปัญหา รวมถึงการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชีวิตอย่างเต็มความสามารถของคนในชุมชน (Chancheu et al., 2015)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (Community based eco-tourism)

รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศต่าง ๆ ตามหลักปรัชญาสากลว่าด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (Environmentally sustainable development) เนื่องจากความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Santasombat, 2003) ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นแนวทางหนึ่งของการมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและคนในท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังเน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนไว้เป็นเรื่องเดียวกัน อีกทั้งให้ความสำคัญกับมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมทำให้มีงานวิจัยชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ใช้แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น Phueak-Onn et al.

(2017) ใช้แนวคิดและวิธีการสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ในการพัฒนากิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและพัฒนารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ผ่านแนวคิด “Community-Based Tourism” (CBT) หรือการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเป็นฐานการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวและการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ และยังเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกด้วย เช่น การจัดการด้านโฮมสเตย์ที่ต้องมีชุมชนเป็นส่วนประกอบสำคัญ เช่นเดียวกับตำบลนครชุมที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เน้นความโดดเด่นของวิถีชุมชนและระบบนิเวศตามธรรมชาติผ่านการดำเนินการและประสานงานร่วมกันระหว่างชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม ชมรมโฮมสเตย์นครชุมและองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุมและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เช่น อพท. ททท.จังหวัดพิษณุโลก อบจ.พิษณุโลก กรมป่าไม้ และมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาชุมชนเชิงนิเวศไว้ด้วยกัน

ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เป็นผู้มีส่วนร่วมและสิทธิในการจัดการดูแลการท่องเที่ยวของตนเอง และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวตามวิถีชุมชน บริบททางสังคม วัฒนธรรมและประเพณี สิ่งแวดล้อม การเมืองและเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งงานชิ้นนี้ได้อาศัยองค์ความรู้และแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมาใช้ในฐานะแนวคิดของการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism)

การท่องเที่ยวที่มอบโอกาสให้แก่ผู้เดินทางในการพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ของตนเองผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้เดินทางไปท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเป็นการต่อยอดและพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวมาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนต่าง ๆ รวมทั้งการผลิตสินค้าหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เน้นการตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว (Raymond & Richards, 2000 อ้างใน Chinachot & Chantuk, 2016)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นแนวทางใหม่ของการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจมาสู่การท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจและความสำคัญกับการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ และการท่องเที่ยวในวิถีของชุมชนหรือการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มุ่งสู่ความ

ยั่งยืนของการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ (Sustainable tourism) ฉะนั้น การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงความยั่งยืน โดยเน้นย้ำถึงความผูกพันของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนกับผู้ถูกท่องเที่ยวหรือเจ้าบ้าน และประสบการณ์แท้จริงหรือปฏิบัติการจริงที่มาจากการเรียนรู้ในพื้นที่ท่องเที่ยวและเป็นผลให้เกิดความจดจำประทับใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ของการท่องเที่ยว (Boonyasirinun, 2014)

ลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มีคุณลักษณะเฉพาะ 6 ประการ ดังนี้ (Richards, 2010 อ้างใน Kaewsanga & Chamnongsri, 2012)

1. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้และเพิ่มทักษะให้แก่นักท่องเที่ยวผ่านการใช้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมการจักสาน การทำเกลือสปา และการทำอาหารพื้นถิ่น เป็นต้น

2. เป็นการท่องเที่ยวที่นำเสนอสินค้าหลักของชุมชนโดยการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์ เช่น การเรียนรู้วัฒนธรรมการเล่นดนตรีและภาษาพื้นถิ่นจากการเข้าร่วมงานหรือกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

3. เป็นการท่องเที่ยวที่นำสินค้าที่จับต้องได้มาขายเป็นสินค้าหรือวัตถุที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประสบการณ์และอารมณ์ความรู้สึก ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนจากการขายเครื่องจักสานไปเป็นการสาธิตการทำเครื่องจักสานโดยปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสร้างประสบการณ์และความรู้สึกประทับใจจากการชมการสาธิตสินค้าชุมชน เป็นต้น

4. เป็นการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงสินค้าที่มีลักษณะของวัฒนธรรมสูงไปสู่วัฒนธรรมประจำวัน เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้และเข้าถึงวัฒนธรรมความเป็นท้องถิ่นได้ง่ายมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเข้าชมวัดอุทยานที่ขุดพบได้ในท้องถิ่นจากพิพิธภัณฑ์มาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือการแสดงสินค้าในตลาดนัดชุมชนและวัดท้องถิ่น เป็นต้น

5. เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และสัมผัสถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง เช่น การเรียนภาษาพื้นถิ่น การดำนา การเก็บผักและผลไม้ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเลือกเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ต้องการโดยมีชาวบ้านในท้องถิ่นคอยให้คำแนะนำ

6. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นแตกต่างกันในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว เช่น อาหารพื้นเมือง เป็นต้น

จากแนวคิดข้างต้น การยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนนครชุมได้นำไปสู่การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์ การเรียนรู้และทักษะ จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจากวิถีชีวิตและทุนชุมชนที่มี เช่น การสาธิตและร่วมประกอบอาหารพื้นถิ่นกับเจ้าของโฮมสเตย์ซึ่งช่วยสร้างทักษะ การเรียนรู้ และความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวกับ

เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ การสาธิตการจักสาน การทำผ้ามัดย้อม และการศึกษาสมุนไพรในเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ ซึ่งช่วยสร้างประสบการณ์จริง ความรู้สึกประทับใจและเรียนรู้จากการมาท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนนครชุม

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว (Route tourism development)

การพัฒนาเส้นทางสัญจรที่กำหนดขึ้นสำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถพบเห็นหรือเข้าชมแหล่งท่องเที่ยว และจุดที่น่าสนใจต่าง ๆ ได้ง่าย สะดวกและปลอดภัย ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินจากการใช้เส้นทางที่จัดทำขึ้น ซึ่งเส้นทางสำหรับนักท่องเที่ยวอาจเป็นการใช้เส้นทางร่วมกับเส้นทางสัญจรปกติของคนท้องถิ่นหรืออาจเป็นการกำหนดเส้นทางขึ้นมาใหม่เฉพาะเป็นพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยวก็ได้ โดยการพิจารณากำหนดเส้นทางท่องเที่ยวจะต้องมีการสำรวจ สังเกตการณ์จากพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว รวมถึงแนวโน้มที่ควรจะเป็นในการจัดเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งควรเริ่มต้นจากการพิจารณาที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ แล้วจัดลำดับความสำคัญและความน่าสนใจ จากนั้นจึงพิจารณาความสามารถในการเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และการจัดเส้นทางอาจจัดในลักษณะวงจรจบ กล่าวคือ เส้นทางท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะจัดในลักษณะที่เป็นการสัญจรระบบวงจรจบจบ เนื่องจากจะทำให้นักท่องเที่ยวได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ เกิดความเพลิดเพลินไปตลอดเส้นทาง โดยไม่ต้องย้อนกลับเส้นทางเดิม ซึ่งนักท่องเที่ยวอาจเกิดความรู้สึกเบื่อและเสียเวลา (Somyot et al., 2015)

ทั้งนี้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความน่าสนใจและความสามารถในการสร้างการดึงดูดใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวตั้งแต่จุดเริ่มต้นยังจุดหมายปลายทางของเส้นทางท่องเที่ยวนั้น ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 8 ข้อ ได้แก่

1. สถานที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวในจุดหมายปลายทาง มีลักษณะเด่นที่น่าดึงดูดใจ เช่น มีความสวยงาม
2. การอำนวยความสะดวกต่อการเข้าถึงจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว เช่น รถบริการรับส่ง โกดังนำทางของชุมชน เป็นต้น
3. ความแตกต่างหลากหลายในเชิงวัฒนธรรม สังคม สภาพอากาศ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติของสถานที่และเส้นทางท่องเที่ยว เช่น สภาพอากาศที่แตกต่างกัน วิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปจากสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเดินทางหรืออาศัยอยู่ เป็นต้น
4. การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารหรือมีการประชาสัมพันธ์ดี และแพร่หลายเกี่ยวกับสถานที่และเส้นทางท่องเที่ยว
5. สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รองรับการท่องเที่ยว เช่น ห้องน้ำ ร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ที่พัก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่มีอย่างเพียงพอและเหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยว

6. สถานที่ท่องเที่ยวและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น แหล่งท่องเที่ยวเส้นทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วิถีชุมชนและวัฒนธรรมประเพณี ที่เป็นทุนทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

7. สถานที่มีภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาของนักท่องเที่ยว เช่น เป็นสถานที่ที่ปลอดภัยและสะอาด เป็นต้น

8. มาตรการในการรักษาความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ

ในกรณีเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมได้ยกระดับเส้นทางการท่องเที่ยวใน 2 รูปแบบด้วยกัน คือ เส้นทางการท่องเที่ยวแบบสายชีว ที่เน้นประสบการณ์และการเรียนรู้จากการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาของชุมชน และเส้นทางการท่องเที่ยวแบบสายลุย ที่เน้นทุนชุมชนทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยการศึกษาเรียนรู้เส้นทางธรรมชาติ การปีนเขาเดินป่าและน้ำตก เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการและการเลือกของนักท่องเที่ยวที่สามารถเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ตามข้อมูลการแนะนำเส้นทางการท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน โดยมีทั้งสถานที่ที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวเองได้ เช่น ต้นตะเคียนยักษ์ วัดนาลานข้าว ศาลปู่หลวง และสถานที่ที่ต้องมีไกด์ชุมชนและพาหนะของชุมชนเพื่อดูแลความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว เช่น เขาโปกโล้น น้ำตกตาดใหญ่ น้ำตกตาดหนามและป่าชุมชน ซึ่งเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละจุดมีลักษณะการสัญจรจบรอบ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความเพลิดเพลินและแปลกตาแปลกใจ และเรียนรู้ได้ตลอดเส้นทางและโปรแกรมการท่องเที่ยว รวมทั้งมีข้อมูลแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวที่ปัก ร้านค้า ร้านอาหารและเครื่องดื่ม โฮมสเตย์และศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่ช่วยอำนวยความสะดวก สะอาด และสร้างความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว

สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สมาชิกกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม จำนวน 5 คน เกิดการเรียนรู้และพัฒนาทักษะในการจัดการการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ การบริการดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยว การเป็นนักสื่อความหมายชุมชนที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนในมิติทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมประเพณี การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและการนำทางศึกษาเส้นทางธรรมชาติในพื้นที่ นอกเหนือจากที่นักวิจัยท่องเที่ยวชุมชนเดิมที่เป็นเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม อันถือได้ว่าเป็นการยกระดับศักยภาพกำลังคนหรือทุนมนุษย์ในพื้นที่จากการมีส่วนร่วมในการยกระดับศักยภาพ

การท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม

การพัฒนาศูนย์บริการนักท่องเที่ยวชุมชนนครชุมที่ได้เปิดใช้อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2564 ที่ผ่านมานำไปสู่การมีจุดบริการต้อนรับและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม โดยเฉพาะด้านการต้อนรับ การให้ข้อมูล การแนะนำเส้นทางแผนที่และกิจกรรมการท่องเที่ยว และเป็นจุดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าของชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและรายได้ของคนในชุมชน

ผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่และจักสาน เช่น ไม้ไผ่ถาดรองแก้ว รางใส่อาหาร ชุดดริปปาแฟจากไม้ไผ่ และผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่แบบต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ สมาชิกชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม พบว่ามียอดขายราว 8,000 – 9,000 บาทต่อเดือน ส่วนใหญ่เป็นการสั่งซื้อและซื้อสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์ โดยผ่านเพจเฟซบุ๊ก นครชุมโฮมสเตย์ โฮมสเตย์วิถีชนบท สำนักงานโฮมสเตย์ ร่องเขานครชุมและเฮือนตูปโฮมสเตย์ ร่องเขานครชุม ซึ่งดูแลโดยสมาชิกชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม อันเป็นการเพิ่มมูลค่าของสินค้าชุมชนแบบสร้างสรรค์ ส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเพิ่มมากขึ้นจากการจำหน่ายสินค้าออนไลน์

การยกระดับเส้นทางและออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวใหม่ได้กำหนดราคามาตรฐานของค่าใช้จ่ายต่อคนในโปรแกรมท่องเที่ยว 3 โปรแกรม เพื่อตอบสนองความต้องการและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวหลากหลายกลุ่ม และเป็นการส่งเสริมการให้บริการนักท่องเที่ยวที่ชุมชนนครชุมและต้องการทราบราคาค่าใช้จ่ายต่อคนที่ชัดเจน ในขณะที่เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ได้รับการยกระดับมีความแตกต่างจากเส้นทางการท่องเที่ยวเดิมซึ่งเส้นทางท่องเที่ยวเดิมเป็นการนำเสนอแผนที่โดยสังเขปของสถานที่ท่องเที่ยวและตำแหน่งบ้านพักโฮมสเตย์ จำนวน 11 หลัง และสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของชุมชน ได้แก่ เขาโปกโล้น ผาโปกโล้น น้ำบ่อทอง คักดีสิทธิ์ บ่อเสียด ต้นตะเคียนยักษ์ บ่อเกลือสองสาวพี่น้องหรือบ่อเกลือโบราณพันปี ศาลปู่หลวงกายสิทธิ์ วัดนาเมือง วัดนาลานข้าว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี หอสมุดเจ้าพระยาพืชรินทร์ วัดวัดนาลานข้าว วิสาหกิจชุมชนพรพัฒนาสุรากลั่น กลุ่มทอผ้ากลุ่มไม้กวาด กลุ่มฉาบแม่สงคราม และจุดชมวิवर่องเขานครชุม เป็นต้น

สำหรับเส้นทางการท่องเที่ยวใหม่เพิ่มเติมชื่อและที่ตั้งโฮมสเตย์ใหม่ จากเดิม 11 หลัง รวมเป็น 20 หลัง และแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ได้แก่ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น เฮือนตูปโฮมสเตย์ (พิพิธภัณฑสถานเฮือนตูป) การชมสาธิตการทำเครื่องจักสานจากกลุ่มจักสาน เกือบสปลาจากบ่อเกลือพันปี กระเป๋ามัดย้อมและลูกประคบจากสมุนไพรพื้นถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ รอยเท้าพระร่วง ลานพระร่วง สะพานไม้ไผ่ น้ำตกตาดใหญ่ น้ำตกตาดผกหนาม และ

ประเภทร้านค้าและร้านอาหารในชุมชน ได้แก่ ลิลลิตคาเฟ่ ครว้ห้อยขา ริมคลอง ร้านชาไข่มุก ร้านชิมเบ๊กกาแฟ และร้านฟรุ๊ตเรียน เป็นต้น สำหรับเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวมี 2 รูปแบบหลัก คือ เส้นทางท่องเที่ยวแบบสายลุย กับเส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชนท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโปรแกรมการท่องเที่ยวแบบสายลุย ซึ่งแผนที่ท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยว (ภาพที่ 12) ได้ถูกนำไปใช้ ณ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม

จากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อปิดโฮมสเตย์และชุมชนเพื่อสกัดการแพร่ระบาดของโรค ทำให้การประเมินทดสอบเส้นทางท่องเที่ยวตามโครงการได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการศึกษาดูงานและทดสอบเส้นทางท่องเที่ยวโดยนักวิจัยและคณะดูงานจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม โดยทดลองเส้นทางศึกษาธรรมชาติไปยังน้ำตกตาดใหญ่ และเส้นทางท่องเที่ยววิถีชุมชนที่เน้นทุนทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน เช่น โรงกลั่นสุราชุมชน บ่อเกลือโบราณพันปี การสาธิตการจักสานและเย็บหมกเหียนตูปโฮมสเตย์ (พิพิธภัณฑสถานเหียนตูป) และการปั่นจักรยานชมพระอาทิตย์ตกที่สะพานไม้ไผ่ เป็นต้น

ผลจากการประเมินทดสอบเส้นทางและศึกษาดูงานในพื้นที่ชมชนนครชุม โดยผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 19 คน (ตารางที่ 1) ทั้งนี้ ความคิดเห็นต่อกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวมีความ

คิดเห็นว่าเส้นทางท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบ มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เส้นทางท่องเที่ยวสายลุย (ไปน้ำตกตาดใหญ่) อาจจะเหมาะกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีอายุไม่เกิน 50 ปี (ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายและสุขภาพของนักท่องเที่ยว) ที่ชื่นชอบการเดินป่า ปีนเขา และการผจญภัย โดยเส้นทางมีความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพรรณและควรได้รับการส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับด้านชีววิทยาและพืชสมุนไพรพื้นถิ่นในพื้นที่ เพื่อนำมาส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ส่วนเส้นทางสายลุย ที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความน่าสนใจในการเรียนรู้และสร้างประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวที่หลากหลาย และควรปรับปรุงเรื่องป้ายประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในแต่ละจุดตามเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางได้ด้วยพาหนะส่วนตัว

การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชมชนนครชุม นำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาศูนย์บริการนักท่องเที่ยว การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ การยกระดับเส้นทางและออกแบบโปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยว และการพัฒนาช่องทางการตลาดออนไลน์ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหากิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่หลากหลาย และการตอบสนองต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เพื่อรองรับการฟื้นฟูการท่องเที่ยวภายในประเทศในอนาคต รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนอย่างยั่งยืน

(ก)

(ข)

ภาพที่ 12 (ก) แผนที่ท่องเที่ยว และ (ข) สื่อแผ่นพับโปรแกรมการท่องเที่ยวของตำบลนครชุม อำเภอหนองไทย จังหวัดพิษณุโลก ที่มีการยกระดับ

ตารางที่ 1 ผลการประเมินความพึงพอใจของการเข้าร่วมกิจกรรมและทดสอบเส้นทางท่องเที่ยว

ประเด็น	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	แปลผล
1. ระยะทางและเส้นทางของการท่องเที่ยวมีความเหมาะสม	4.47	0.22	พึงพอใจมาก
2. วิทยากรหรือนักสื่อความหมายในชุมชนมีความรู้และสามารถถ่ายทอดความรู้และสื่อความหมายชุมชนได้เป็นอย่างดี	4.52	0.35	พึงพอใจมากที่สุด
3. การบริการอาหารและที่พักโฮมสเตย์	4.62	0.15	พึงพอใจมากที่สุด
4. กิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวมีความน่าสนใจ	4.12	0.37	พึงพอใจมาก
5. ระยะเวลาที่ใช้ในแต่ละกิจกรรมมีความเหมาะสม	4.48	0.36	พึงพอใจมาก
6. การต้อนรับและการให้บริการ	4.31	0.27	พึงพอใจมาก
7. ความพึงพอใจโดยภาพรวมของการเดินทางมาศึกษาดูงานและทดสอบเส้นทางท่องเที่ยว	4.35	0.37	พึงพอใจมาก

ผลกระทบและความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง

จากกระบวนการยกระดับเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมได้ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ดังนี้

1. ผลกระทบในทางสังคม คือ การส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพกำลังคนของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม ที่ส่งเสริมความรู้ในการวิเคราะห์ทุนชุมชนเดิมและใหม่และทักษะในการออกแบบและจัดการท่องเที่ยวชุมชนและกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการเป็นนักสื่อความหมายชุมชนหรือไกด์ชุมชนรุ่นใหม่ที่จะช่วยส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2. ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจ คือ การนำไปสู่การออกแบบสัญลักษณ์ของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนนครชุมที่สามารถเป็นแบรนด์ในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างมีอัตลักษณ์ และการจัดตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุมได้กลายเป็นจุดให้บริการข้อมูลการท่องเที่ยวเส้นทางท่องเที่ยวและต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชนนครชุม พร้อมทั้งจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าที่ระลึกของชุมชน เช่น เครื่องจักสาน เกล็ดสปลา และลูกประคบ เป็นต้น นอกจากนี้ โปรแกรมการท่องเที่ยวที่พัฒนาที่จัดพิมพ์จำนวน 300 แผ่น เพื่อแจกให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือน รวมทั้งการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลการท่องเที่ยวผ่านศูนย์บริการนักท่องเที่ยวในชุมชนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในอนาคตควรมีการจัดทำโปรแกรมและแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวแบบไฟล์ดิจิทัล

และ QR code เพื่อเผยแพร่ออนไลน์ ซึ่งจะช่วยลดการใช้กระดาษและลดการสัมผัสที่อาจเสี่ยงต่อการติดไวรัสโควิด-19 ตามการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนในวิถีใหม่

ความเสี่ยงที่ท้าทายความยั่งยืนและโอกาสของการท่องเที่ยวชุมชนนครชุมในอนาคต

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ระลอก 2 และ 3 ในประเทศไทยได้ส่งผลกระทบต่อปิดให้บริการโฮมสเตย์และการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมเป็นการชั่วคราว ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2564 ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจส่งผลต่อการคงอยู่ของจำนวนโฮมสเตย์ในพื้นที่ตำบลนครชุมที่ลดน้อยลง ในขณะที่ การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุมในอนาคตรัฐธรรมนูญเป็นต้นเป็นต้นสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมต่อไป (ปัจจุบัน มีปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม ทำหน้าที่รักษาราชการแทนนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม) นอกจากนี้ การจัดการด้านความสะอาดและความสวยงามของชุมชน วัดและสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวชุมชนรวมทั้ง การจัดการขยะและน้ำ เพื่อบริการด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในอนาคตก็เป็นส่วนสำคัญในการผลักดันเชิงนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องเข้ามาหนุนเสริมชุมชน แม้ว่าจะมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุนก็ตาม

สำหรับโอกาสที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของการท่องเที่ยวชุมชนในอนาคตส่วนหนึ่ง คือ มีหน่วยงานทั้งภาคการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามและมหาวิทยาลัยนเรศวรเข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ และการสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกายภาพและการอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมและความปลอดภัย และหน่วยงานที่

เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น อพท.4 ที่เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวของพื้นที่ตำบลนครชุมเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการพัฒนามาตรฐานโฮมสเตย์ให้ได้การรับรองมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยเพื่อนักท่องเที่ยวโดยนักท่องเที่ยวชุมชน (SHA) ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นต่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชนแบบวิถีใหม่ ในช่วงเวลานี้และอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่สนับสนุนงบประมาณทุนวิจัยสัญญาทุนเลขที่ RDI-2-63-17/2563 รวมทั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนครชุม และชมรมโฮมสเตย์นครชุมและองค์การบริหารส่วนตำบลนครชุม

References

- Boonyasirinun, L. (2014). *Creative tourist approaches for ecotourism business for sustainable development in Thailand*. Nonthaburi: Rajapruk University. (in Thai).
- Bourdieu, P. (1986). *The form of capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York, NY: Greenwood Press.
- Chancheu, C., Chantharaksa, W., & Boonart, K. (2015). *The searching for network of community tourism management with the community-based research to the lower northern network of community tourism*. (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai).
- Chinachot, P., & Chantuk, T. (2016). Model of creative tourism management in Suan Phueng. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 9(1), 250–268. (in Thai).
- Chinnaphong, P. (2008). *Tourism industry*. Pathumthani: Valaya Alongkorn Rajabhat University. (in Thai).
- Community Organizations Development Institute. (2015). *Handbook for support the development of the economic system and community capital*. Bangkok: Community Organizations Development Institute. (in Thai).
- Ek-lem, B. (2019). Local community leadership and participative management for sustainable use of resources and environment in tourist attraction communities in Chiang Mai. *Journal of Agricultural Research & Extension*, 36(3), 102–113. (in Thai).
- Euachongprasit, S. (2008). *The significance of human participation*. Bangkok: Samcheorenpanit. (in Thai).
- Kaewsanga, P., & Chamnongsri, N. (2012). Creative tourism: A new choice of Thai tourism. *Suranaree Journal of Social Science*, 6(1), 91–109. (in Thai).
- Metaneesadudee, T. (1999). *Tourists satisfaction toward video presentation: a case study of Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram Rajwaramahaviham*. (Master's thesis). Faculty of Science (Appropriate Technology for Resource Development), Mahidol University. (in Thai).
- Nakhon Chum Homestay Community Homestay. (2018). Map of tourist attractions and homestay. Retrieved June 10, 2021, from: https://web.facebook.com/nakhonchumhomestay/posts/534176653687356/?_rdc=1&_rdr. (in Thai).
- Nakhon Chum Sub-District Administrative Organization. (2020). Nakhon Chum basic data. Retrieved January 17, 2021, from: <https://www.nakorn-chum.go.th/contact.php>. (in Thai).
- Phitsanulok Hotnews. (2018). Preparing for the sky walk construction of the Nakhon Chum valley. Retrieved July 26, 2021, from: <https://www.phitsanulokhotnews.com/2018/08/02/121292>. (in Thai).
- Phueak-Onn, B., Sudchan, P., Khiantha, P., Tieuchaona, W., Khaosa-ard, C., Wanprasert, C., & Sudchan, P. (2017). *The ecotourism network creation of Chompoo subdistrict, Neonmaprang district, Phitsanulok province*. (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai).
- Santasombat, Y. (2003). *Ecotourism, cultural diversity and natural resource management*. Bangkok: Biodiversity Research and Training Program. (in Thai).

- Somchai, S., Srinuan, S., Deethongtong, S., Srinuanchai, P., Srisawat, P., Tanta, P., & Sangsuk, N. (2019). *The studies of identity and cultural value of community to the development of cultural tourism through the participation of Nakhon Chum network, Nakhon Thai, Phitsanulok*. (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai).
- Somyot, K., Sukapirom, R., & Insai, S. (2015). *The development of tourism route for participate learning of Dutai, Nan city district, Nan province*. (Research report). Nan: Nan Community College.
- TAT Intelligence Center, Tourism Authority of Thailand. (2020). The Thai tourism situation trend. Retrieved July 26, 2021, from: <https://www.tatreviewmagazine.com>. (in Thai).
- Tiapaiboon, P. (2013). *The Potential of community based ecotourism at Hua-Noun Wat community, Mae-Tom sub-district, Bangkum district, Songkla province*. (Master's thesis). Faculty of Environmental Management, Prince of Songkla University. (in Thai).
- Tonglad, P., Janasak, S., Changsaard, S., Tikapanya, T., Tongtanee, P., Kruaphung, S., & Kanjanapan, C. (2020). Practical model of community development for tribal fabric production development to promote community based tourism, Lampang province. *Area Based Development Research Journal*, 12(1), 59–76. (in Thai).
- Treeaekanukul, L. (2018). Potential of community capital for being tourism special economic zone of Wiang Chiang Saen municipality, Chiang Rai province. *Area Based Development Research Journal*, 10(2), 146–159. (in Thai).